

DIRBANČIŲJŲ SKURDO FENOMENAS LIETUVOJE

Rasa MIEŽIENĖ

LSTC Darbo rinkos tyrimų institutas
A. Goštauto g. 9, LT-01108 Vilnius
El. paštas: rasa.zabarauskaite@dsti.lt

Sandra KRUTULIENĖ

LSTC Darbo rinkos tyrimų institutas
A. Goštauto g. 9, LT-01108 Vilnius
El. paštas: sandra.krutulienė@dsti.lt

Santrauka. Dirbančiųjų skurdo fenomenas yra vienas iš svarbių iššūkių, su kuriais susiduria šiuolaikinė visuomenė. Tyrimo tikslas – išanalizuoti dirbančiųjų skurdo fenomeną, jo paplitimą ir pagrindines priežastis bei aptarti pagrindines priemones, nukreiptas į dirbančiųjų skurdo mažinimą Lietuvoje. Apibendrinant analizuojant gautus duomenis galima teigti, kad tarp dirbančiųjų Lietuvoje didžiausią riziką skursti patiria asmenys, kurių darbo intensyvumas yra žemas. Kitaip tariant, tai asmenys, kurie metų eigoje patiria ilgesnius nedarbo laikotarpius. Tokią situaciją daugiausiai lemia žemos gaunamos pajamos bei nepakankamai efektyvi nedarbo socialinio draudimo išmokų sistema Lietuvoje, neapsauganti asmenų nuo skurdo, praradus darbą. Be žemo darbo intensyvumo taip pat itin pažeidžiami skurdo rizikos atžvilgiu yra vieniši namų ūkiai, auginantys vaikus, bei pagal netipines darbo sutartis dirbantys asmenys. Taip pat analizė parodė, kad Lietuvoje nėra taikoma specialių priemonių, nukreiptų į dirbančiųjų skurdo mažinimą.

Raktažodžiai: dirbančiųjų skurdas, dirbantys skurstantieji, skurdo rizikos lygis, skurdo mažinimas.

Įvadas

Mokslinėje literatūroje yra daug įrodymų, kad darbo trūkumas lemia skurdą, todėl apmokamas darbas paprastai vertinamas kaip pagrindinė priemonė kovojant prieš skurdą. Atitinkamai, nedarbo mažinimas yra laikomas viena svarbiausių skurdo mažinimo priemonių. Visgi, kaip rodo praktika, užimtumas ne visada apsaugo namų ūkius nuo skurdo. Eurostat skelbiamo Gyventojų pajamų ir gyvenimo sąlygų (PGS) tyrimo duomenimis, 2015 m. tarp ES-28 šalių apytiksliai 9,5 proc. samdomą darbą dirbančių asmenų buvo priskirti skurstančių dirbančiųjų kategorijai, kadangi jų pajamos nesiekė 60 proc. nacionalinės medianos. Ypač ši tendencija sustiprėjo pasaulinės ekonominės krizės akivaizdoje. Mažėjantis vidutinis darbo užmokestis, priverstinis darbo dienos/savaitės trumpinimas, nemokamos atostogos, mokesčių sistemos koregavimas ir stiprus spaudimas viešiesiems finansams turėjo neigiamos įtakos dirbančiųjų situacijai visame pasaulyje. Eurostat duomenimis, per 2007–2015 m. laikotarpį dirbančiųjų skurdo rizikos lygis Lietuvoje padidėjo 1,9 procentinio punkto (nuo 8,0 proc. iki 9,9 proc.). Be to, per pastaruosius kelerius metus Lietuvoje buvo pastebimas gana ryškus dirbančiųjų skurdo

rizikos lygio augimas – 2015 m. lyginant su 2012 m. skurdo rizikos lygis tarp dirbančiųjų padidėjo nuo 7,6 proc. iki 9,9 proc.

Dirbančiųjų skurdo fenomenas yra vienas iš svarbių iššūkių, su kuriais susiduria šiuolaikinė visuomenė, nes jo egzistavimas reiškia, kad darbo rinka sukuria darbo vietas, kurios yra per mažai apmokamos, kad išvaduotų žmones iš skurdo. Tai, savo ruožtu, reiškia būtinybę persvarstyti tradicinį požiūrį į santykį tarp užimtumo ir skurdo (Copeland, Daly, 2012; Halleröd ir kt., 2015).

Visgi, dirbančiųjų skurdą gali lemti kur kas daugiau priežasčių nei vien tik žemas darbo užmokestis. Situacija, kad dirbantis asmuo skursta, gali būti nulemta ir jo šeiminės padėties, nepakankamo darbo valandų skaičiaus, pasikartojančių nedarbo laikotarpių ar visų šių minėtų veiksnių. Atsižvelgiant į tai, tikslinga detaliau panagrinėti dirbančiųjų skurdo priežastis Lietuvoje, kas leistų numatyti tinkamas dirbančiųjų skurdo mažinimo priemones.

Tyrimo tikslas – išanalizuoti dirbančiųjų skurdo fenomeną, jo paplitimą ir pagrindines priežastis bei aptarti pagrindines priemones, nukreiptas į dirbančiųjų skurdo mažinimą Lietuvoje.

1. Dirbančiųjų skurdo teorinės nuostatos

1.1 Tyrimų raida, konceptualizavimas bei matavimo ypatumai

JAV mokslininkai buvo pirmieji pasaulyje, pradėję kalbėti apie dirbančiųjų skurdo problemos aktualumą visuomenėje. Pirmieji darbai šioje srityje paskelbti XIX a. paskutiniajame dešimtmetyje. Vieni žinomiausių to meto mokslininkų, dirbusių šioje srityje, buvo DuBois (1899), Hunter (1904) ir kt. Šie mokslininkai įnešė naują požiūrį, kadangi į dirbančiųjų skurdą žiūrėjo ne kaip į asmeninę nesėkmę, o kaip į visos socialinės ir darbo rinkos sistemos nefunkcionalumą. Savo darbuose jie pabrėžė nelygių galimybių visuomenėje struktūrą, kuri, jų nuomone, yra viena pagrindinių skurdo priežasčių, bei akcentavo moralinį pajamų nelygybės ir skurdo aspektą. Visgi dirbančiųjų skurdo problematika tuo metu nesulaukė itin didelio dėmesio ir kuriam laikui mokslininkų buvo pamiršta. Antroji tyrimų, susijusių su dirbančiųjų skurdo problematika, banga JAV prasidėjo gerokai vėliau – XX a. šeštajame dešimtmetyje, kai apskritai dažniau imta kalbėti apie skurdo problemas visuomenėje. Tam didžiausios įtakos turėjo Harvardo universiteto profesorius J. K. Gbraith 1958 m. išleista knyga „Turtinga visuomenė“ (*angl.* – The Affluent Society) bei 1962 m. M. Harrington knyga „Kita Amerika“ (*angl.* – The Other America). Šiose knygose akcentuotas ekonominės nelygybės tarp darbuotojų, dirbančių privačiame ir valstybiniame sektoriuose, augimas bei išryškinama skurdo JAV problema.

Europoje dirbančiųjų skurdo problema imta tyrinėti kur kas vėliau nei JAV. Ši problematika dažniau pradėta eskaluoti 1997 m., patvirtinus Europos užimtumo strategiją. Dėmesys dirbančiųjų skurdui dar labiau padidėjo 2000 m., ES šalims narėms pasirašius Lisabonos strategijos dokumentą. Tuo metu pasirodė ir pirmosios studijos, nagrinėjančios žemo darbo užmokesčio ir dirbančiųjų skurdo problemas ES šalyse. Itin didelį postūmį dirbančiųjų skurdo problemos tyrimui davė 2003 m. įgyvendintas projektas

„ES pajamų ir gyvenimo sąlygų tyrimas“ (*angl.* – the European Union Statistics on Income and Living Conditions, EU-SILC), kuris laikui bėgant tapo pagrindine priemone, skirta rinkti palyginamus daugiamačius mikroduomenis apie gyventojų pajamas, skurdą, socialinę atskirtį ir gyvenimo sąlygas ES šalyse (Spannagel, 2013). Gyventojų pajamų ir gyvenimo sąlygų tyrimas nuo 2005 m. yra atliekamas ir Lietuvoje.

Apibrėžti dirbančiųjų skurdą nėra lengva, kadangi apibrėžimas apima dviejų iš pirmo žvilgsnio sunkiai suderinamų mokslinių tyrimų sričių, t. y. darbo/užimtumo ir skurdo, sąveiką. Jau pats dirbančiųjų skurdo faktas prieštarauja giliam išsivysčiusių visuomenių įsitikinimui, kad užimtumas yra išeitis iš skurdo (Eurofound, 2004). Siekiant detalaus dirbančiųjų skurdo problemos tyrimo, pirmiausia tikslinga apžvelgti, kaip apibrėžiamas ir matuojamas skurdas ES šalyse.

Mokslinėje literatūroje skurdas paprastai apibrėžiamas kaip tam tikros gyventojų socialinės grupės asmenų ekonominių išteklių nepakankamumas ekonominiams gėrybėms įsigyti. Kitaip tariant, tai negalėjimas (negebėjimas) pasiekti tam tikro gyvenimo lygio, užtikrinančio minimalių individo ir jo šeimos asmeninių poreikių patenkinimą (Šileika, Zabaraukaitė, 2006). Skurdo sampratos raidos procese išsiskyrė dvi principinės skurdo koncepcijos – absoliutaus ir santykinio skurdo. Šios koncepcijos skirtingai interpretuoja individų asmeninius poreikius, vertinant jų pasiektą gyvenimo (gerovės) lygį šalyje. Absoliutaus skurdo koncepcija skurdą susieja su minimaliu asmeninių poreikių patenkinimo lygiu. Remiantis šia koncepcija nustatomas ekonominių (finansinių) išteklių kiekis, kuris užtikrina minimalių asmeninių gyventojų poreikių patenkinimą. Asmenys, kurių pajamos žemesnės nei šis nustatytas dydis, vadinami skurstančiais. Santykinio skurdo koncepcija, tuo tarpu, remiasi matavimu individo gyvenimo lygio, apibrėžto santykyje su kitų gyventojų disponuojamų ekonominių išteklių pasiskirstymu, arba, kitaip tariant, su vidutiniu gyvenimo lygiu šalyje. Skurstančiais tokiu atveju laikomi asmenys, kurių ištekliai (pajamos ar išlaidos) daug mažesni nei vidutiniškai šalyje. Santykinio skurdo požiūriu skurdas yra daugiau traktuojamas kaip gyventojų ekonominės nelygybės reiškinys (Zabaraukaitė, 2008).

Nuo 2005 m. skurdui matuoti Lietuvoje taikoma bendra ES skurdo matavimo metodika, pagal kurią pagrindinis skurdo matavimo rodiklis yra skurdo rizikos lygis po socialinių išmokų. Skurdo rizikos lygiui apskaičiuoti naudojama santykinė skurdo rizikos riba, prilyginama 60 proc. ekvivalentinių piniginių disponuojamų pajamų po socialinių išmokų medianos. Apskaičiuojant skurdo rizikos ribas skirtingo dydžio ir sudėties namų ūkiams, naudojama taip vadinama modifikuota Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos (EBPO) ekvivalentinė skalė, pagal kurią pirmam suaugusiam asmeniui priskiriamas koeficientas 1, kiekvienam paskesniajam suaugusiam asmeniui – 0,5, kiekvienam vaikui iki 14 metų amžiaus – 0,3.

Nors egzistuoja gana daug skirtingų apibrėžimų, dažniausiai dirbančiųjų skurdas apibūdinamas kaip situacija, kai dirbantis asmuo gyvena nepasiturinčiame namų ūkyje (Spannagel, 2013; Marx, Nolan, 2012).

2015 m. Europos Komisija dirbančius skurstančiuosius apibrėžė kaip asmenis, kurie priskiriami užimtiesiems ir patiria skurdo riziką (Portfolio of EU..., 2015). Kitaip tariant, tai darbuotojai, gaunantys nepakankamas pajamas, žemesnes nei šalyje apskaičiuota skurdo rizikos riba. Skurdo rizikos riba, kaip jau minėta, apskaičiuojama pagal Eurostat metodiką – ji prilyginama 60 proc. nacionalinių ekvivalentinių pajamų medianos po socialinių išmokų.

Eurostat duomenimis, 2015 m. skurdo rizikos riba Lietuvoje sudarė 3108 EUR (per metus) vienišam asmeniui ir 6527 EUR (per metus) namų ūkiui, sudarytam iš dviejų suaugusiųjų ir dviejų jaunesnių nei 14 metų amžiaus vaikų (1 lentelė).

1 lentelė. Skurdo rizikos riba Lietuvoje (60 proc. ekvivalentinių pajamų medianos, per metus) (EUR)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Vienišas asmuo	1235	1520	1966	2467	2829	2418	2314	2602	2819	2894	3108
Du suaugusieji su dviem vaikais, jaunesniais nei 14 metų amžiaus	2593	3192	4128	5180	5941	5077	4860	5465	5920	6077	6527

Šaltinis: Eurostat.

Dirbančiųjų skurdo paplitimui ES šalyse nustatyti dažniausiai naudojamas rodiklis – dirbančiųjų skurdo rizikos lygis, apskaičiuojamas kaip 18 metų amžiaus ir vyresnių dirbančiųjų asmenų, kurių ekvivalentinės disponuojamosios pajamos žemesnės nei skurdo rizikos riba, dalis. Pastarasis rodiklis detaliau analizuojamas šio straipsnio 2 skyriuje.

1.2 Pagrindinės dirbančiųjų skurdo priežastys

Mokslinėje literatūroje dirbančiųjų skurdo priežastys labai įvairuoja. Identifikuojamų dirbančiųjų skurdo priežasčių skirtumus galima sieti su keletu veiksnių: teoriniu pagrindu, dirbančiųjų skurdo apibrėžimu, dirbančiųjų skurdo analizės lygmeniu – ar kalbame apie individo, namų ūkio, ar apie institucinį, valstybės lygmenį. Priklausomai nuo dirbančiųjų skurdui aiškinti naudojamo teorinio pagrindo, akcentuojamos skirtingos dirbančiųjų skurdo priežastys, pavyzdžiui, pajėgumų prieiga skurdo priežastis aiškina nepakankamai plačiu asmenų pajėgumų rinkiniu arba struktūriniu galimybių stygiumi darbo vietoje ar visuomenėje (Sen, 1983). Priklausomybės nuo skurdo požiūriu šalininkai dirbančiųjų skurdo priežastis sieja su skurdo būklės pasikartojimo tendencija (cikliškuumu) – asmens buvimas skurdo būklėje tam tikrą laikotarpį padidina riziką dirbančiam asmeniui patekti į skurdo situaciją ir ateityje (Tejero, 2017).

Kiek skirtingos dirbančiųjų skurdo priežastys identifikuojamos atsižvelgiant į vartojamą dirbančiųjų skurdo apibrėžtį – svarbu, kaip apibrėžime suvokiami dirbantieji, pavyzdžiui, vieni tyrėjai, apibrėždami dirbančiųjų skurdą, dirbančiu traktuoja asmenį, kuris dirbo 6–7 mėnesius per pastaruosius 12 mėn. (Marx, Nolan, 2014), kiti akcentuoja viso užimtumo visus metus svarbą (Maitre ir kt., 2012). Atsižvelgiant į dirbančio skurstančiojo sampratą, dirbančiųjų skurdo priežastys siejamos labiau su nedarbo, ne viso darbo laiko ar labiau su žemo darbo užmokesčio problema.

Nepaisant dirbančiųjų skurdo priežasčių gausos ir jų tarpusavio sąveikos ir persipynimo, dirbančiųjų skurdo priežastis galima analizuoti trimis lygmenimis: individo, namų ūkio ir instituciniame ar visuomeninės gerovės lygmenyje.

Individo lygmeniu svarbiausiomis dirbančiųjų skurdo priežastimis laikomi asmens darbo užmokestis ir dalyvavimo darbo rinkoje intensyvumas bei apimtis (kiek valandų asmuo dirbo per tam tikrą laiko periodą) (Gautié, Ponthieux, 2016). Anot Strengmann-Kuhn (2002), darbuotojas patenka į skurdą, kai gauna skurdų darbo užmokestį, kurio nekompensuoja kitų namų ūkio narių pajamos ar kitos išmokos. Halleröd ir kt. (2015) taip pat išskiria nepakankamą darbo valandų skaičių, pasikartojančius nedarbo laikotarpius. Pastebima, kad didesnę skurdo riziką gali patirti netipines užimtumo formas turintys asmenys, pvz., darbuotojai, dirbantys ne visą darbo laiką; savarankiškai dirbantys asmenys; pagal terminuotas darbo sutartis dirbantys darbuotojai ir pan.

Gautié, Ponthieux (2016) žvelgia kiek plačiau ir atkreipia dėmesį, kad dirbančiųjų skurdui reikšmingos įtakos turi tiek padidėjusi darbo užmokesčio nelygybė (santykinai ar absoliučiu dydžiu sumažėjęs žemą kvalifikaciją turinčių darbuotojų darbo užmokestis), tiek poslinkis nuo gerai apmokamų ir saugių darbų mažai apmokamų ir nesaugių darbų link (Gautié, Ponthieux, 2016).

Strengmann-Kuhn (2002) akcentuoja, kad dirbantysis gali tapti skurstančiuoju net ir turėdamas pakankamas (pvz., gerokai aukštesnes nei vidutines) pajamas. Tokiu atveju reikia kalbėti apie dirbančiųjų skurdo priežastis namų ūkio lygmeniu, kur esminį vaidmenį vaidina namų ūkio charakteristikos: viena vertus svarbus veiksnys yra darbingo amžiaus namų ūkio narių skaičius, jų dalyvavimas darbo rinkoje, kita vertus – išlaikytinių vaikų skaičius namų ūkyje (Gautié, Ponthieux, 2016).

Anot Spannagel (2013), pagrindinis dirbančiųjų skurdo bruožas yra tas, kad jis apjungia tiek su individualiu, tiek ir su namų ūkio lygmeniu susijusias charakteristikas. Pirmasis aspektas susijęs su individualia asmens situacija darbo rinkoje, antrąjį sąlygoja tai, kad asmens pajamos (o kartu ir skurdo lygis) paprastai matuojami namų ūkio lygmenyje. Atsižvelgiant į šią situaciją, analizuojant dirbančiųjų skurdą būtina nagrinėti ne tik individualias asmens, bet ir bendras namų ūkio charakteristikas.

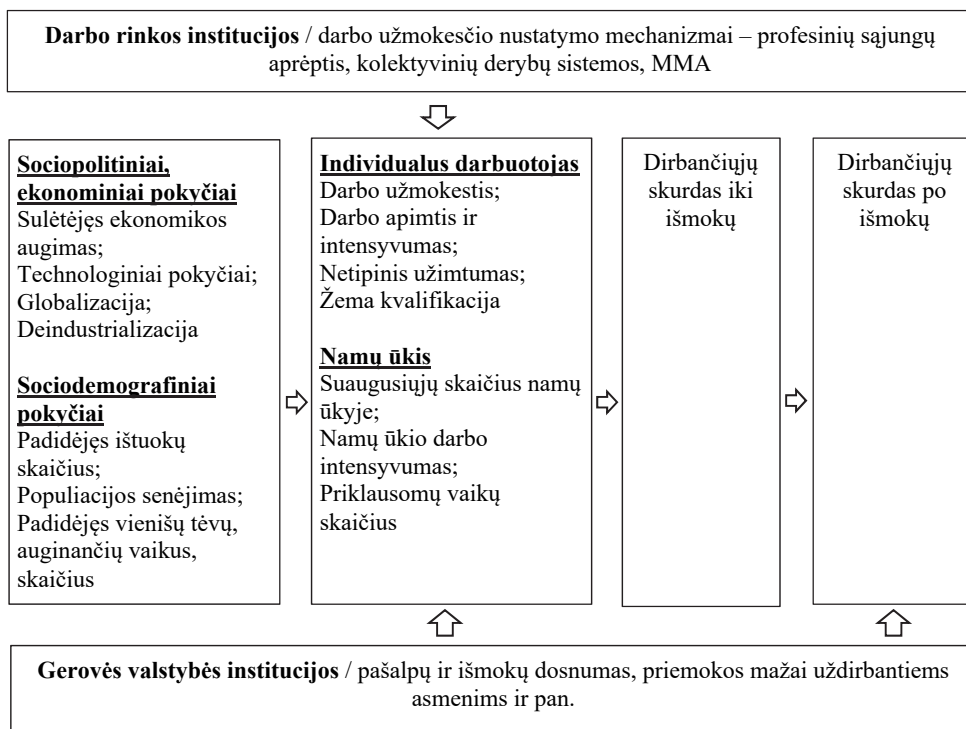
Be individualaus ir namų ūkio lygmens, neretai išskiriamas ir trečiasis – institucinis arba visuomeninės gerovės lygmuo (glaudžiai siejasi su gerovės valstybės tipu). Pastebima, kad dirbančiųjų skurdą veikia tiek darbo rinkos institucijos (šiuo atveju svarbūs darbo užmokesčio nustatymo mechanizmai – profesinių sąjungų aprėptis, kolektyvinių derybų sistemos, minimali mėnesinė alga (MMA)), tiek ir gerovės valstybės institucijos ir politika (ypač akcentuojamas dekomodifikacijos laipsnis) (Gautié, Ponthieux, 2016). Pvz., Skandinavijos šalyse dekomodifikacijos laipsnis ir perskirstymo per socialines išmokas ar pajamų apsaugos schemas lygis yra aukštas ir tai leidžia sumažinti poliarizaciją darbo rinkoje ir dirbančiųjų skurdą. Tuo tarpu Rytų Europos šalyse, kurioms priklauso ir Lietuva, daugiau vyrauja verslui palankios laisvosios rinkos sąlygos, neišplėtoti

kolektyviniai darbo santykiai, menkos socialinės išlaidos bei žemi kompensaciniai socialiniai mechanizmai. Tai sudaro prielaidas skurdui ne tik tarp neaktyvių šalies gyventojų, bet ir tarp dirbančiųjų atsirasti (Spannagel, 2013; Halleröd ir kt., 2015).

Kiti mokslininkai ir tyrėjai (Marx, Nolan, 2014) dirbančiųjų skurdo priežastis taip pat įžvelgia socioekonominėje, politinėje padėtyje. Pastebima, kad postindustriniai pokyčiai: deindustrializacija, intensyvėjanti tarptautinė prekyba, įgūdžiais paremti technologiniai pokyčiai neigiamai veikia kai kurių darbuotojų potencialų darbo užmokesį. Europos Sąjungos vykdoma politika, kuria siekiama visiško užimtumo, didina nuo darbo užmokesčio priklausomų asmenų skaičių, į darbo rinką įtraukiami asmenys, turintys žemiausią išsilavinimą, prasčiausią darbo istoriją – visi šie sociopolitiniai pokyčiai prisideda prie didėjančios dalies darbo jėgos, kuri priklauso nuo darbo užmokesčio, negalinčio užtikrinti galimybės išvengti skurdo (Marx, Nolan, 2014).

2 lentelėje apibendrintai pateikiami svarbiausi dirbančiųjų skurdą lemiantys veiksniai ir jų tarpusavio sąsajos.

2 lentelė. Dirbančiųjų skurdo veiksniai: individualus ir namų ūkio, visuomeninės gerovės lygmuo

Šaltinis: parengta pagal Gaudié, Ponthieux (2016); Spannagel (2013); Marx, Nolan (2014).

Kaip rodo tyrimai, dirbančiųjų skurdo rizikos lygis labai priklauso nuo jų demografinių ir socialinių-ekonominių charakteristikų. Įgyvendinant projektą „Lietuvos socialinio modelio,

apimančio užimtumo didinimą, darbo santykių reglamentavimo tobulinimą ir socialinio draudimo tvarumą, sukūrimas“ atliktas dirbančiųjų skurdo situacijos vertinimas parodė, kad dirbančiųjų skurdui Lietuvoje didžiausią poveikį daro tokie socialiniai demografiniai veiksniai kaip amžius, išlaikytinių vaikų skaičius, darbo intensyvumas bei išsilavinimas. Lietuvoje didžiausią tikimybę skursti pagal amžiaus grupes turi 25–54 m. amžiaus asmenys – tokią situaciją lemia didesnis išlaikytinių vaikų skaičius šiame amžiaus tarpsnyje. Aukštesnį išsilavinimą turintys asmenys susiduria su mažesne rizika skursti nei asmenys, turintys žemesnį išsilavinimą. Be to, didesnė dalis dirbančiųjų gyvenančių kaime susiduria su skurdo rizika Lietuvoje lyginant su miesto gyventojais. Lietuvos statistikos departamento (LSD) duomenimis, 2012 m. dirbančiųjų skurdo rizikos lygis miestuose buvo lygus 5,5 proc., tuo tarpu kaimo regionuose – 13 proc. (Dirbančiųjų skurdo situacijos vertinimas, 2014).

2. Dirbančiųjų skurdo situacijos analizė Lietuvoje

2.1 Situacija Lietuvoje ES kontekste

Eurostat duomenimis, 2015 m. dirbančiųjų skurdo rizikos lygis tarp 18 metų amžiaus ir vyresnių asmenų Lietuvoje sudarė 9,9 proc. (3 lentelė). Per 2007–2015 m. laikotarpį dirbančiųjų skurdo rizikos lygis šalyje padidėjo 1,9 procentinio punkto (nuo 8,0 proc. iki 9,9 proc.). Aukščiausias dirbančiųjų skurdo rizikos lygis Lietuvoje buvo registruotas ekonominės krizės laikotarpiu (t. y. 2010 metais) – tuo metu pastarasis rodiklis padidėjo iki 12,6 proc. Reikia pažymėti ir tai, kad pastaruosius kelerius metus Lietuvoje pastebimas gana ryškus dirbančiųjų skurdo rizikos lygio augimas.

3 lentelė. Dirbančiųjų skurdo rizikos lygis Lietuvoje ir ES-28 (18 metų amžiaus ir vyresni asmenys) (proc.)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
ES-28	-	-	-	8,3	8,8	8,9	9,0	9,5	9,5
LT	8,0	9,4	10,3	12,6	9,5	7,6	9,1	8,3	9,9

Šaltinis: Eurostat.

Lyginant su kitomis ES šalimis, nuo 2011 m. dirbančiųjų skurdo rodiklis Lietuvoje tik šiek tiek viršijo ES-28 vidurkį, o 2012 m. ir 2014 m. skurdo rizikos lygis šalyje buvo mažesnis nei ES-28 skurdo rizikos lygio vidurkis. 2015 m. dirbančiųjų skurdo rizikos lygis Lietuvoje buvo netgi mažesnis nei tokiose šalyse kaip Liuksemburgas (11,6 proc.), Lenkija (11,2 proc.) ir tik 0,2 procentinio punkto aukštesnis nei Vokietijoje (9,7 proc.). Visgi reikia pabrėžėti, kad žemą dirbančiųjų skurdo rodiklį Lietuvoje daugiau sąlygojo ne gera dirbančiųjų situacija šalyje, bet žemos vidutinės daugumos šalies dirbančiųjų pajamos ir atitinkamai žema skurdo rizikos riba, lyginant su kitomis ES šalimis. Pvz., Eurostat duomenimis, 2015 m. skurdo rizikos riba per mėnesį vienišam asmeniui Lietuvoje buvo lygi 259 EUR, o pvz., Liuksemburge – 1764 EUR (arba beveik 7 kartus aukštesnė), Vokietijoje – 1033 EUR. Esant tokiai žemai skurdo ribai Lietuvoje, mažesnė dalis darbuotojų patenka tarp gaunančiųjų pajamas, žemesnes nei skurdo riba. Taigi galima

teigti, kad iš tiesų Lietuvoje dirbančiųjų skurdo problema kur kas aktualesnė nei rodo statistika. Šį teiginį patvirtina ir LSD duomenys, pagal kuriuos 2015 m. spalio mėn. minimalų ir mažesnį bruto darbo užmokestį Lietuvoje gavo 19,2 proc. darbuotojų (įskaitant individualių įmonių darbuotojus). Tarp visą darbo laiką dirbusių darbuotojų asmenys, kurie gavo minimalų darbo užmokestį, šalies ūkyje sudarė 8,8 proc. 2015 m. spalio mėn. MMA Lietuvoje sudarė 325 EUR ir buvo viena mažiausių tarp ES-28 šalių.

2.2 Pagrindinės dirbančių skurstančiųjų charakteristikos Lietuvoje

Dirbančiųjų skurdo lygis gerokai varijuoja, priklausomai nuo asmenų demografinių, taip pat socialinių ir ekonominių charakteristikų. Mokslinėje literatūroje išskiriamos tam tikros individualios charakteristikos, kurias turintys asmenys yra labiau linkę skursti. Šios charakteristikos siejamos su lytimi, išsilavinimu, užimtumu ir pan. (Hanzl-Weiß ir Widovic, 2010; Goerne, 2011; Halleröd ir kt., 2015; Tejero, 2017). Tyrimų rezultatai atskleidžia, kad individualių veiksnių poveikis dirbančiųjų skurdui skirtingose šalyse skiriasi. Šiuos veiksnius kaip tik ir siekiama išanalizuoti šiame poskyryje.

Mokslininkai, tyrinėję dirbančiųjų skurdą Europos šalyse, neretai pastebi, kad moterys susiduria su mažesne rizika patekti į dirbančiųjų skurdą nei vyrai (Goerne, 2011; Lecerf, 2016). Pastaroji situacija atsispindi ir analizuojant dirbančiųjų skurdo paplitimą pagal lytį Lietuvoje. Vyrų skurdo rizikos lygis Lietuvoje 2015 m. sudarė 11,4 proc., o moterų – 8,4 proc. Pastaroji tendencija iš esmės atitiko situaciją ir kitose ES šalyse.

4 lentelė. Dirbančiųjų skurdo rizikos lygis pagal lytį (18 metų amžiaus ir vyresni asmenys) (proc.)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Vyrai						
ES-28	8,7	9,2	9,4	9,4	9,9	10,1
LT	10,6	9,3	6,8	7,8	8,5	11,4
Moterys						
ES-28	7,7	8,3	8,4	8,4	9,1	8,7
LT	14,3	9,7	8,3	10,4	8,1	8,4

Šaltinis: Eurostat.

Tai paradoksas, nes galima būtų manyti, kad moterys turėtų dažniau susidurti su skurdo rizika nei vyrai. Situaciją lemia kelios priežastys – pirma, didesnė moterų nei vyrų dalis paprastai dirba ne visą darbo laiką. Eurostat duomenimis, 2015 m. Lietuvoje ne visą darbo laiką dirbo 9,7 proc. moterų ir 5,5 proc. vyrų (ES-28 atitinkamai – 32,1 proc. ir 8,9 proc.). Antra, moterų gaunamas darbo užmokestis paprastai yra žemesnis nei vyrų. Eurostat duomenimis, 2015 m. skirtumas tarp visą darbo laiką dirbusių vyrų ir moterų atlyginimo Lietuvoje sudarė 16,2 proc. vyrų naudai. Visgi, anot Halleröd ir kt. (2015), panašiose situacijose šeima siūlo geresnę apsaugą nuo dirbančiųjų skurdo moterims nei vyrams. Moterys, užimančios silpnesnes pozicijas darbo rinkoje ir gaunančios mažas pajamas iš darbo, dažnai namų ūkį dalijasi su visą darbo laiką dirbančiu vyru, todėl jos rečiau patenka į skurstančiųjų kategoriją. O štai vyrai dažniau namų ūkį dalijasi su žemesnes pajamas gaunančia žmona ir tai padidina jų skurdo riziką.

Tyrimai taip pat rodo, kad lemiamą vaidmenį galimybei tapti dirbančiu skurstančiuoju turi išsilavinimas – kuo ilgiau individai praleidžia besimokydami, tuo mažiau rizikuoja patekti į dirbančiųjų skurdą (Goerne, 2011). Eurostat duomenimis, Lietuvoje daug dažniau į skurdą rizikuoja patekti asmenys, turintys žemesnį išsilavinimą. Dirbančiųjų, įgijusių žemesnį nei vidurinį išsilavinimą (0–2 ISCED lygmenys), skurdo rizikos lygis 2015 m. Lietuvoje sudarė 33,4 proc. ir buvo apytiksliai 8 kartus didesnis nei tarp aukštąjį išsilavinimą turinčių asmenų (5 lentelė).

5 lentelė. Dirbančiųjų skurdo rizikos lygis pagal įgytą išsilavinimą (proc.)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Žemesnis nei pradinis, pradinis ir žemesnis vidurinis išsilavinimas (0–2 ISCED lygmenys)						
ES-28	15,9	17,3	17,3	17,9	18,6	18,9
LT	23,9	16,6	18,0	27,8	20,0	33,4
Aukštesnis vidurinis ir povidurinis išsilavinimas (3–4 ISCED lygmenys)						
ES-28	8,0	8,6	8,8	8,9	9,6	9,4
LT	14,7	12,3	10,4	11,8	11,5	12,5
Aukštasis (tretinis) išsilavinimas (5–8 ISCED lygmenys)						
ES-28	3,4	4,0	4,1	4,1	4,5	4,6
LT	7,6	4,8	2,5	3,1	2,7	4,0

Šaltinis: Eurostat.

Kaip jau minėta, dirbančiųjų skurdo lygį gerokai pakoreguoja namų ūkio sudėtis. Skurdą labiau rizikuoja patirti namų ūkiai, kuriuose yra daugiau nei vienas išlaikomas vaikas, taip pat vieno asmens namų ūkiai (Goerne, 2011; Hanzl-Weiß ir Widovic, 2010). Lietuvoje tarp dirbančiųjų į skurdo riziką dažniau patenka namų ūkiai su vaikais. Situacija ypač paastrėja, jeigu vienišas asmuo augina vaikus. Eurostat duomenimis, 2015 m. į skurdo riziką pateko beveik trečdalis (32,1 proc.) namų ūkių, kuriuose vienišas asmuo augino vaikus. Pastarasis rodiklis net 12,2 procentinių punktų viršijo ES-28 vidurkį (6 lentelė).

6 lentelė. Dirbančiųjų skurdo rizikos lygis pagal namų ūkio tipą (proc.)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Vienišas asmuo						
ES-28	10,8	12,3	12,7	13,1	13,6	13,2
LT	17,2	14,0	8,2	7,8	9,4	10,2
Vienišas asmuo su vaikais						
ES-28	21,3	19,7	19,9	20,3	20,1	19,9
LT	41,9	25,9	21,2	33,4	27,9	32,1
Namų ūkiai be vaikų						
ES-28	6,2	7,1	7,4	7,5	8,0	8,0
LT	10,0	6,8	4,8	5,9	4,7	7,0
Namų ūkiai su vaikais						
ES-28	10,5	10,6	10,7	10,6	11,1	11,2
LT	14,5	11,6	9,8	11,9	11,9	13,0

Šaltinis: Eurostat.

Kaip rodo tyrimai, gana didelį poveikį dirbančiųjų skurdui daro ir dirbančių asmenų namų ūkyje skaičius bei namų ūkio darbo intensyvumas. Namų ūkiai, visiškai išnaudojantys savo užimtumo potencialą, gali išvengti dirbančiųjų skurdo (Goerne, 2011; Tejero, 2017). Namų ūkio darbo intensyvumas skaičiuojamas kaip santykis tarp bendro mėnesių skaičiaus, kai visi darbingo amžiaus namų ūkio nariai dirbo ir teoriškai galėjo dirbti, per ataskaitinius metus. Tai reiškia, kad ilgėjant nedarbo laikotarpiams, namų ūkio darbo intensyvumas mažėja.

Kaip rodo Eurostat duomenys, Lietuvoje mažėjant namų ūkio darbo intensyvumui, didėja jo patekimo į skurdą riziką. Jeigu namų ūkių su labai aukštu darbo intensyvumu (0,85–1) skurdo rizikos lygis 2015 m. Lietuvoje sudarė 5,8 proc. ir pastarasis rodiklis buvo artimas ES-28 vidurkiui, tai namų ūkių su žemu darbo intensyvumu skurdo rizikos lygis buvo net 11 kartų aukštesnis ir siekė 63,8 proc. Pastarasis rodiklis buvo daugiau nei pusantro karto aukštesnis nei vidutinis rodiklis ES-28 (7 lentelė).

7 lentelė. Dirbančiųjų skurdo rizikos lygis pagal namų ūkio darbo intensyvumą (18–59 m. amžiaus asmenys) (proc.)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Labai aukštas darbo intensyvumas [0,85–1]						
ES-28	4,4	4,7	4,7	4,7	5,2	5,1
LT	7,6	5,6	4,7	4,9	5,0	5,8
Aukštas darbo intensyvumas [0,55–0,85]						
ES-28	8,7	9,3	8,9	9,1	10,2	10,0
LT	15,1	13,9	8,8	14,9	10,5	14,2
Vidutinis darbo intensyvumas [0,45–0,55]						
ES-28	18,7	19,1	19,8	19,5	20,4	22,0
LT	36,1	23,3	17,9	24,2	27,7	29,3
Žemas darbo intensyvumas [0,2–0,45]						
ES-28	33,4	34,7	38,3	36,8	36,6	38,4
LT	50,9	32,3	44,0	50,3	43,4	63,8

Šaltinis: Eurostat.

Tai rodo, kad ypač didelę skurdo riziką patiria asmenys, dirbantys sezoninius ar atsitiktinius darbus, arba metų eigoje patiriantys ilgesnius nedarbo laikotarpius. Be to, pastarasis rodiklis rodo nedidelį nedarbo socialinio draudimo išmokos efektyvumą, siekiant apsaugoti asmenis, netekusius darbo. Nepakankamą efektyvumą daugiausiai lemia žemas nedarbo socialinio draudimo išmokos dydis (2017 m. gegužės mėn. maksimali nedarbo socialinio draudimo išmoka Lietuvoje sudarė 333,20 EUR) bei palyginti trumpas nedarbo socialinio draudimo išmokos mokėjimo laikotarpis. Asmenims, turintiems trumpesnę nei 25 metų darbo stažą, išmoka mokama 6 mėnesius. Be to, visa nedarbo draudimo išmoka mokama tik pirmus 3 mėnesius, vėliau jos dydis mažinamas. Maksimalus minėtos pašalpos mokėjimo laikotarpis Lietuvoje – 9 mėn., tačiau tokį laikotarpį pašalpą turi teisę gauti tik asmenys, įgiję 35 metų ir ilgesnį darbo stažą. Pvz., Vokietijoje ar Prancūzijoje nedarbo

draudimo išmokos maksimalus laikotarpis siekia 2 metus, be to šiose šalyse išmokos dydis tiesiogiai siejamas su asmens buvusio vidutinio darbo užmokesčio dydžiu.

Dirbančiųjų situacija taip pat priklauso ir nuo jų užimtumo formos. Dirbantys pagal netipines užimtumo formas asmenys patenka į didesnę skurdo riziką, lyginant su darbuotojais, dirbančiais pagal standartines užimtumo formas (Goerne, 2011; Marx, Nolan, 2014). Kaip rodo tyrimai, lankstesni darbo santykiai neretai lemia atsiradimą nesaugių darbo vietų, kurios siejamos ne tik su prastesnėmis darbo sąlygomis, bet ir su žemesniu atlyginimu (Tejero, 2017). Horemans ir Marx (2013), pasinaudoję PGS duomenimis įrodė, kad asmenys, dirbantys pagal ne viso darbo laiko sutartis, susiduria su daug didesne skurdo rizika nei darbuotojai, dirbantys visą darbo laiką. Ypač aukštą skurdo riziką patiria ne savo noru ne visą darbo laiką dirbančios moterys.

Asmenų, dirbančių ne visą darbo laiką, skurdo rizikos lygis Lietuvoje 2015 m. sudarė 28,1 proc. ir buvo tris kartus didesnis nei tarp asmenų, dirbančių visą darbo laiką (8 lentelė).

8 lentelė. Dirbančiųjų skurdo rizikos lygis pagal darbo laiką (proc.)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Dirbantys ne visą darbo laiką						
ES-28	12,5	13,4	13,7	14,7	15,7	15,3
LT	22,3	21,7	26,2	24,7	24,2	28,1
Dirbantys visą darbo laiką						
ES-28	7,1	7,4	7,4	7,2	7,7	7,7
LT	11,4	8,6	5,8	7,6	6,8	8,6

Šaltinis: Eurostat.

Panaši situacija pastebima ir analizuojant dirbančiųjų skurdo rizikos lygį pagal sutarties tipą. Darbuotojai, dirbantys pagal terminuotą darbo sutartį, tris kartus dažniau rizikavo patekti į skurdą nei darbuotojai, dirbantys pagal nuolatinę (neterminuotą) darbo sutartį (9 lentelė). Pastarosios tendencijos rodo, kad netipinės užimtumo formos neretai padidina darbuotojų patekimo į skurdą riziką.

9 lentelė. Dirbančiųjų skurdo rizikos lygis pagal sutarties tipą (proc.)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Darbuotojai, dirbantys pagal nuolatinę (neterminuotą) darbo sutartį						
ES-28	5,1	5,5	5,5	5,5	5,8	5,7
LT	10,7	8,1	6,5	8,2	7,3	7,6
Darbuotojai, dirbantys pagal terminuotą darbo sutartį						
ES-28	13,2	13,7	14,2	14,9	15,7	15,6
LT	20,3	14,3	6,1	11,5	12,8	20,6

Šaltinis: Eurostat.

Statistiniai duomenys dar kartą patvirtina, kad Lietuvoje kur kas dažniau skursta asmenys, kurie tam tikrą laikotarpį per metus nedirbo. Eurostat duomenimis, 2015 m. į skurdo riziką pateko ketvirtadalis (24,2 proc.) asmenų, kurie dirbo trumpiau nei vienerius metus.

10 lentelė. Dirbančiųjų skurdo rizikos lygis pagal dirbtą laikotarpį (per metus, proc.)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Dirbo trumpiau nei 1 metus						
ES-28	14,7	16,7	17,2	16,3	18,1	17,5
LT	23,3	17,2	13,9	17,7	19,7	24,2
Dirbo 1 metus						
ES-28	7,9	8,3	8,4	8,5	9,0	9,0
LT	11,8	8,9	7,1	8,4	7,4	9,3

Šaltinis: Eurostat.

Apibendrinant gautus duomenis galima teigti, kad Lietuvoje didžiausią riziką skursti patiria asmenys, kurių darbo intensyvumas yra žemas. Kitaip tariant, tai asmenys, kurie bėgant metams patiria ilgesnius nedarbo laikotarpius. Lietuvoje beveik dvigubai didesnė tokių asmenų dalis nei vidutiniškai ES patiria skurdo riziką. Tokią situaciją daugiausiai lemia žemos gaunamos pajamos bei nepakankamai efektyvi nedarbo socialinio draudimo išmokų sistema, neapsauganti asmenų nuo skurdo nedarbo atveju. Be žemo darbo intensyvumo taip pat itin pažeidžiami skurdo rizikos atžvilgiu yra vieniši namų ūkiai, auginantys vaikus, bei pagal netipines darbo sutartis dirbantys asmenys.

3. Dirbančiųjų skurdo mažinimo priemonės Lietuvoje

Bendrai pažvelgus galima teigti, kad dirbančiųjų skurdas Lietuvoje nesusilaukia didesnio politikos kūrėjų dėmesio. Kalbant apie skurdą šalyje, paprastai akcentuojamos kitos gyventojų socialinės ekonominės grupės (bedarbiai, pensininkai, vaikai ir kt.), ir kur kas rečiau – dirbantieji. Situaciją lemia tai, kad skurdo rizikos lygis kitose gyventojų socialinėse ekonominėse grupėse Lietuvoje yra kur kas aukštesnis nei tarp dirbančiųjų. Pavyzdžiui, Eurostat duomenimis, 2015 m. skurdo rizikos lygis tarp bedarbių Lietuvoje sudarė 62,3 proc., tarp pensininkų – 27,6 proc., tarp kitų darbo rinkoje neaktyvių asmenų – 30,1 proc. Atsižvelgiant į šias tendencijas, nuo 2008 m. (pradėjus ryškėti pirmiesiems ekonominio nuosmukio ženklams) didžioji politikos priemonių dalis Lietuvoje tradiciškai buvo nukreipta į gyventojų užimtumo didinimą, naujų darbo vietų kūrimą, verslumo skatinimą. Vėliau, pradėjus atsigauti šalies ekonomikai, vis labiau imtas akcentuoti ne tik kiekybinis, bet ir kokybinis darbo vietų aspektas. 2013 m. rugsėjo 25 d. patvirtintoje LR užimtumo didinimo 2014–2020 metų programoje akcentuojama, kad kokybiškos darbo vietos ne tik prisidėtų prie gyventojų užimtumo didinimo, bet ir užtikrintų dirbantiesiems didesnes pajamas ir geresnę gyvenimo kokybę.

Lietuvos strateginiuose dokumentuose dirbantys skurstantieji dažniausiai patenka į „mažas pajamas gaunančių asmenų“ kategoriją. Atitinkamai, per paskutinįjį dešimtmetį didžioji dalis priemonių, skirtų dirbančiųjų skurdui mažinti, buvo nukreiptos į mažas pajamas gaunančių asmenų darbo užmokesčio didinimą. Galima teigti, jog esminės

įgyvendintos priemonės, siekiant minėto tikslo mūsų šalyje – MMA didinimas bei pajamų apmokestinimo mažas pajamas gaunantiems asmenims mažinimas.

Kalbant apie MMA didinimą, reikia pažymėti, kad per 2007–2016 m. laikotarpį MMA Lietuvoje didinta bent septynis kartus – padidėjo nuo 203 EUR (700 Lt) iki 380 EUR.

Kalbant apie pajamų apmokestinimą, nemažai diskutuota apie galimybes šalyje įvesti progresinius mokesčius – pastarosios diskusijos itin sustiprėjo dar 2007–2008 m., prieš prasidedant ekonomikos nuosmukiui. Visgi prasidėjus nuosmukiui ir pasikeitus šalies Vyriausybei, apsispręsta dėl švelnesnio pajamų apmokestinimo progresyvumo. Nuo 2009 m. sausio 1 d. Lietuvoje įsigaliojo nauja neapmokestinamojo pajamų dydžio (NPD) apskaičiavimo tvarka, pagal kurią NPD apskaičiuojamas pagal gyventojų su darbo santykiais susijusių pajamų dydį, t. y. didėjant pajamoms – NDP mažėja. NDP nebetaikomas, kai pajamos siekia apytiksliai 938 EUR per mėnesį neatskaičius mokesčių. Per 2007–2017 m. laikotarpį maksimalus NPD Lietuvoje padidėjo nuo 93 EUR (320 Lt) iki 310 EUR, papildomas NPD, mokamas už vaikus – nuo 9,3 EUR (32 Lt) iki 200 EUR.

Be minėtų priemonių Lietuvoje taikomos ir netiesioginės skurdo mažinimo priemonės, tačiau reikia pažymėti, kad šios priemonės daugiau bendro pobūdžio, jos nėra tiesiogiai nukreiptos į dirbančiųjų skurdo mažinimą. Kaip svarbesnes skurdo mažinimo priemones, kurios taip pat prisideda prie dirbančiųjų skurdo mažinimo, galima paminėti šias:

- Remiantis LR piniginės socialinės paramos nepasiturintiems gyventojams įstatymu Nr. IX-1675, nepasiturinčios šeimos Lietuvoje gali gauti socialinę pašalpą. Socialinė pašalpa skiriama, kai šeimos / vieno gyvenančio asmens turimo turto vertė neviršija turto vertės normatyvo ir vidutinės pajamos vienam šeimos nariui per mėnesį yra mažesnės nei valstybės remiamos pajamos (VRP). Socialinės pašalpos dydis vienam gyvenančiam asmeniui ar pirmam bendrai gyvenančiam asmeniui sudaro 100 proc. skirtumo tarp VRP ir vidutinių asmens pajamų per mėnesį. Socialinės pašalpos dydis bendrai gyvenantiems asmenims sudaro 100 proc. skirtumo pirmam bendrai gyvenančiam asmeniui; 80 proc. skirtumo – antram bendrai gyvenančiam asmeniui; 70 proc. skirtumo – trečiam ir paskesniems bendrai gyvenantiems asmenims. Galima pastebėti ir tai, kad nuo 2013 m. birželio 1 d. Lietuvoje įsigaliojo LR piniginės socialinės paramos nepasiturintiems gyventojams įstatymo 2, 3, 7, 8, 9, 10, 16, 17, 21, 23, 24 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas Nr. XII-329, pagal kurį numatyta galimybė skirti socialinę pašalpą ir šeimoms, kuriose bendrai gyvenančių asmenų arba vieno gyvenančio asmens vidutinės pajamos per mėnesį ne daugiau kaip 20 proc. viršija VRP dydį.
- Remiantis įstatymu Nr. IX-1675, nepasiturinčios šeimos Lietuvoje turi teisę gauti šildymo bei vandens išlaidų kompensacijas. Būsto šildymo išlaidų kompensacija skiriama, jei būsto šildymo išlaidos viršija 20 proc. skirtumo tarp šeimos pajamų ir VRP šeimai dydžio. Karšto vandens išlaidų kompensacija skiriama, jeigu išlaidos

viršija 5 proc. pajamų, geriamojo vandens – jeigu išlaidos viršija 2 proc. pajamų. Taip pat pagal minėtą įstatymą nepasiturinčios šeimos turi teisę į kredito, paimto daugiabučiam namui atnaujinti (modernizuoti), ir palūkanų apmokėjimą šildymo ir nešildymo sezono metu. Kreditas ir palūkanos apmokamos per kredito sutartyje nustatytą kredito grąžinimo laikotarpį juos pervedant bendrojo naudojimo objektų valdytojui teisės aktų nustatyta tvarka.

- Pagal LR socialinės paramos mokiniais įstatymą Nr. X-686, Lietuvoje mokiniai, gyvenantys namų ūkiuose, kuriuose vidutinės pajamos vienam šeimos nariui per mėnesį mažesnės kaip 1,5 VRP (t. y. 153 EUR), turi teisę gauti nemokamą maitinimą ir paramą mokinio reikmenims įsigyti.
- 2014 m. spalio 9 d. buvo patvirtintas naujas LR paramos būstui įsigyti ar išsinuomoti įstatymas Nr. XII-1215, pagal kurį mažas pajamas gaunantys asmenys, atitinkantys nustatytus reikalavimus, gali gauti paramą būstui įsigyti ar išsinuomoti.

Išvados

Dirbančiųjų skurdo reiškinių ir jo priežasčių analizė rodo bendros dirbančiųjų skurdo apibrėžties nebuvimą mokslinėje literatūroje, egzistuojančios dirbančiųjų skurdo sampratos įvairuoja dėl skirtingų skurdo ir dirbančio asmens sąvokų interpretacijų.

Dirbančiųjų skurdo priežastys yra įvairialytės ir dažnai persipynę tarpusavyje, tačiau skurdo priežastis galima analizuoti trimis lygmenimis: individo, namų ūkio ir instituciniu ar visuomeninės gerovės lygmeniu. Mokslinės literatūros analizė rodo, kad individo lygmeniu svarbiausiomis dirbančiųjų skurdo priežastimis traktuotinas darbo užmokestis ir dalyvavimo darbo rinkoje intensyvumas, namų ūkio lygmeniu dirbančiųjų skurdo priežastys siejamos su tam tikromis namų ūkio charakteristikomis (namų ūkio sudėtimi, namų ūkio darbo intensyvumu, išlaikytinių vaikų skaičiumi). Instituciniu ar visuomeninės gerovės lygmeniu lemiamą vaidmenį dirbančiųjų skurdo atsiradimui ir mastui turi tiek darbo rinkos bei gerovės valstybės institucijų vaidmuo, tiek ir politiniai, ekonominiai, sociodemografiniai veiksniai.

Nors Lietuvoje pastebimi dirbančiųjų skurdo rizikos lygio svyravimai, tyrimo rezultatai rodo gana spartų dirbančiųjų skurdo rizikos lygio augimą pokriziniu laikotarpiu (2012 – 2015 m.). EU-28 fone šalies dirbančiųjų skurdo rizikos lygis artimas šalių narių vidurkiui, tačiau tikėtina, kad dirbančiųjų skurdo problema Lietuvoje yra aktualesnė nei rodo statistika, nes šalies dirbančiųjų skurdo lygis sąlygotas žemų vidutinių daugumos šalies dirbančiųjų pajamų ir žemos, lyginant su kitomis ES šalimis, skurdo rizikos ribos.

Kaip parodė statistinių duomenų analizė, Lietuvoje didžiausią riziką skursti patiria asmenys, kurių darbo intensyvumas žemas. Kitaip tariant, tai asmenys, kurie bėgant metams patiria ilgesnius nedarbo laikotarpius. Lietuvoje beveik dvigubai didesnė tokių asmenų dalis nei vidutiniškai ES patiria skurdo riziką. Tokią situaciją daugiausiai lemia

žemos gaunamos pajamos bei nepakankamai efektyvi nedarbo socialinio draudimo išmokų sistema, neapsauganti asmenų nuo skurdo nedarbo atveju. Be žemo darbo intensyvumo taip pat itin pažeidžiami skurdo rizikos atžvilgiu yra vieniši namų ūkiai, auginantys vaikus, bei pagal netipines darbo sutartis dirbantys asmenys.

Dirbančiųjų skurdo mažinimo priemonės Lietuvoje dažniausiai yra netiesioginės, paprastai nukreiptos į kitas tikslines grupes, o į mažas pajamas gaunančius asmenis nukreiptos politikos priemonės (MMA didinimas, pajamų apmokestinimo mažas pajamas gaunantiems asmenims mažinimas) reikšmingo dirbančiųjų skurdo rizikos mažinimo efekto neduoda.

Literatūra

- Copeland, P., Daly, M. (2012). 'Varieties of Poverty Reduction: Inserting the Poverty and Social Exclusion Target into Europe 2020', *Journal of European Social Policy* 22(3): 273–87.
- Dirbančiųjų skurdo situacijos vertinimas (2014). Projekto „Lietuvos socialinio modelio, apimančio užimtumo didinimą, darbo santykių reglamentavimo tobulinimą ir socialinio draudimo tvarumą, sukūrimas“ ataskaita. Prieiga internete: <http://www.socmodelis.lt/wp-content/uploads/II-71.pdf>.
- Du Bois, W.E.B., Eaton I. (1899). *The Philadelphia Negro: A Social Study*. Philadelphia, Pennsylvania: University of Pennsylvania. 520 p.
- Eurofound (2004). *Working poor in the European Union*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities. Prieiga internete: http://cms.horus.be/files/99931/MediaArchive/social_policy/EFIWLC-Study-Working-Poor-Europe.pdf.
- Galbraith J. K. (1958). *The Affluent Society*. Boston, Mass: Houghton Mifflin. 368 p.
- Gautié, J., Ponthieux, S. (2016). Employment and the Working Poor. *The Oxford Handbook of the Social Science of Poverty*.
- Goerne, A. (2011). A Comparative analysis of in-work poverty in the European Union // Fraser, N. Gutiérrez, R., Peñas-Casas, R. (Eds.) *Working Poverty in Europe*. Hampshire: PalgraveMacMillan. 15–45.
- Halleröd B., Ekbrand H., Bengtsson M. (2015). In-work poverty and labour market trajectories: Poverty risks among the working population in 22 European countries. *Journal of European Social Policy* 25(5): 473–488.
- Harrington, M. (1997). *The Other America. Poverty in the United States*. New York: Scribner. Reprint edition. 252 p.
- Horemans, J., Marx, I. (2013). In-work poverty in times of crisis: Do part-timers fare worse? ImPROvE Discussion Paper No. 13/14. Antwerp.
- Hunter, R. (1904). *Poverty*. New York: Macmillan. 382 p.
- Lecerf M. (2016). *Poverty in the European Union. The crisis and its aftermath*. European Parliamentary Research Service.
- Marx, I., Nolan, B. (2012). In-Work Poverty. AIAS, GINI Discussion Paper 51. Prieiga internete: http://www.gini-research.org/system/uploads/386/original/DP_51_-_Marx_Nolan.pdf?1348044753.
- Portfolio of EU Social Indicators for the Monitoring of Progress towards the EU Objectives for Social Protection and Social Inclusion. Social Protection Committee Indicators Sub-group. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2015.

- Šileika A., Zabarauskaitė R. (2006). Skurdas, jo matavimas ir tendencijos Lietuvoje. *Ekonomika. Mokslo darbai*. 74 tomas. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla. p. 64–78.
- Spannagel D. (2013). *In-work Poverty in Europe - Extent, Structure and Causal Mechanisms*. Oldenburg: Carl von Ossietzky Universität. Prieiga internete: http://cope-research.eu/wp-content/uploads/2013/03/In-work_Poverty_in_Europe.pdf.
- Strengmann-Kuhn W. (2002). *Working poor in Europe: A partial basic income for workers?* Goethe University Frankfurt.
- Zabarauskaitė, R. (2008). *Skurdo matavimas ir mažinimo kryptys Lietuvoje*. Daktaro disertacija. Vilnius: Technika, 165 p.

THE PHENOMENON OF WORKING POOR IN LITHUANIA

Rasa MIEŽIENĖ

Labour Market Research Institute of LSRC

A. Goštauto st. 9, LT-01108 Vilnius

E-mail: rasa.zabarauskaite@dsti.lt

Sandra KRUTULIENĖ

Labour Market Research Institute of LSRC

A. Goštauto st. 9, LT-01108 Vilnius

E-mail: sandra.krutuliene@dsti.lt

Summary. The phenomenon of working poor is one of the major challenges that the modern society has been facing in the past several decades. The aim of the article is to analyse the phenomenon of in-work poverty, its prevalence and root causes and to discuss the main measures aimed at reducing in-work poverty in Lithuania.

The analysis of recent data has shown that people whose work intensity is low are among those who have the highest risk of in-work poverty in Lithuania. In other words, these are the people who experience longer periods of unemployment during the course of the year. This situation is mainly due to low income as well as low efficiency of unemployment benefit system in Lithuania that doesn't protect individuals in case of losing a job. In addition to low work intensity, single-parent households with children and employees in atypical employment are among those who experience higher risk of in-work poverty in Lithuania. The analysis also showed that there are no special measures aimed at reducing in-work poverty in Lithuania.

Keywords: in-work poverty, working poor, at-risk-of-poverty rate, poverty reduction.

DARBO RINKOS POKYČIAI: PROBLEMOS IR GALIMYBĖS. Lietuvos socialinė raida
Nr. 6. – Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimų centras, 2017. – 210 psl.

ISSN 2029-963X (spausdintinis)

ISSN 2424-497X (internete)

Lietuvos socialinė raida – tai Lietuvos socialinių tyrimų centro tęstinis mokslo leidinys, skirtas aktualių socialinių problemų Lietuvoje vertinimui ir inovacinių sprendimų paieškai. Leidinys tęsia Socialinių tyrimų instituto 2004 m. pradėtą leidinių, kuriuose analizuojama Lietuvos socialinė raida Europos Sąjungoje, ciklą. Leidinyje publikuojami remiantis mokslinių tyrimų rezultatais parengti originalūs teoriniai ir empiriniai moksliniai straipsniai, sistemaiškai nagrinėjantys įvairių reiškinių įtaką šalies socialinei-ekonominei raidai. Leidinys leidžiamas kartą per metus. Naujasis mokslinių straipsnių rinkinys pristato straipsnius, kuriuose nagrinėjami mūsų šalies darbo rinkos bei ją formuojančių veiksnių pokyčiai ir tendencijos. Straipsniuose autoriai išanalizavo naujausias (iki 2017 metų) tendencijas šalies darbo rinkoje pagal įvairias jos charakteristikas: demografinius pokyčius ir jų įtaką; darbo jėgos pasiūlos ir paklausos subalansavimą bei nedarbą; darbo teisę, darbo santykius bei socialinių partnerių bendradarbiavimą; kapitalo ir darbo santykį bei darbo dalies (darbo užmokesčio) pokyčius, nesaugaus užimtumo paplitimo problemas.